

موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهر ساحلی تنکابن^۱

مهسا سیدی^۱، علیرضا خواجه شاهکوهی^{۲*}، خدارحم بزی^۳

^۱ کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه گلستان

^۲ دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه گلستان

^۳ دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه گلستان

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۸/۲۰

چکیده

از جمله عوامل گوناگونی که می‌تواند توسعه پایدار شهری را تحت تأثیر قرار دهد، گردشگری و پیامدهای حاصل از آن می‌باشد، به‌طوری که بررسی جامع پیامدهای گسترش گردشگری در یک منطقه شهری، مستلزم بررسی آن در قالب توسعه پایدار شهری است. در این راستا، این پژوهش سعی در شناسایی و واکاوی موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری را در شهر ساحلی تنکابن دارد. روش پژوهش در تحقیق حاضر، توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه می‌باشد. تعداد نمونه‌ها با استفاده از فرمول کوکران ۳۲۳ نفر از سرپرستان خانوار شهر تنکابن به‌دست آمده است که بصورت تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. به‌منظور سنجش موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهر ساحلی تنکابن، با استفاده از مدل تحلیل عاملی، ۳۸ متغیر در قالب چهار بُعد توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی) مورد آزمون قرار گرفتند. در نهایت موانع و محدودیت‌ها به‌صورت جداگانه در هفت عامل دسته‌بندی گردیده‌اند که نتایج نشان می‌دهند؛ موانع پایداری ۷۴/۷۵ درصد از واریانس کل را به‌خود اختصاص داده‌اند که بعد زیست‌محیطی با ۱۶/۱۲ درصد از واریانس مقدار ویژه، به‌عنوان مهم‌ترین مانع شناخته شده است؛ همچنین نتایج حاصل از چرخش عامل‌ها به روش واریانس نشان می‌دهد که از ۳۸ متغیر وارد شده در تحلیل عاملی اکتشافی، تنها ۲۵ متغیر که دارای بار عاملی بالای چهار درصد بوده، باقی مانده‌اند.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار شهری، گردشگری، شهر ساحلی تنکابن، تحلیل عاملی.

مقدمه و بیان مسئله

به‌دلیل زیرساخت‌های تکنولوژیکی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایجاد شده در قرن بیست‌ویکم، پدیده گردشگری یک واقعیت اجتناب‌ناپذیر در رفتار و عمل انسان برای ارضای روح کنجکاو او خواهد بود. سفر به دیگر نقاط چه بصورت حقیقی و واقعی و چه بصورت مجازی (از طریق فیلم، ویدئو، سی‌دی، اینترنت و کتاب) با انگیزه‌های مختلفی جزو ملزومات زندگی قرن بیست‌ویکم و شکل‌دهنده جریانی است که مرزهای ملی و بین‌المللی را درنوردیده، رویکردی فراتر از دولت و ملت خواهد

داشت (محسنی، ۱۳۸۸: ۱۵۱-۱۵۰). امروزه، صنعت گردشگری در جهان توسعه فراوانی یافته است و بسیاری از کشورها از این رهیافت توانسته‌اند وضعیت خویش را تا حد در خور توجهی بهبود بخشیده و بسیاری از مشکلات خود از قبیل بیکاری، پایین بودن سطح درآمد، سرانه و کمبود درآمد ارزی را پوشش دهند. به‌دلیل اثرات چشم‌گیری که فعالیت‌های گردشگری در اقتصاد مناطق پذیرنده گردشگران بر- جای می‌گذارد توجه فراوانی به این زمینه از فعالیت معطوف می‌گردد. پیچیدگی و تراکم موجود در زندگی شهری عده زیادی از مردم را متوجه طبیعت می‌کند و در این میان، مناطقی که دارای توان‌های طبیعی با ارزش تری باشند بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند. به این ترتیب جریانات گردشگری به منظور بهره‌برداری از

^۱ مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه گلستان با عنوان "بررسی نقش گردشگری در توسعه پایدار شهرهای ساحلی مطالعه موردی: شهر تنکابن" می‌باشد.

* نویسنده مسئول: shkhoohi@gu.ac.ir

فراهم آورد. در واقع توریسم پایدار، توریسمی است که بتواند در یک محیط، در زمانی نامحدود ادامه یابد و از نظر انسانی و فیزیکی به محیط زیست صدمه نزند و تا بدان حد فعال باشد که به توسعه سایر فعالیت‌ها و فرآیندهای اجتماعی لطمه‌ای وارد نسازد (Butler, 2000: 29).

امروزه گردشگری سواحل به‌عنوان یکی از عوامل مهم در توسعه نواحی ساحلی به‌شمار می‌رود که در این راستا، دریای مازندران با داشتن جاذبه‌های گردشگری فراوان مانند جنگل‌های سرسبز، کوهپایه‌ها و کوه‌های قابل دسترسی، آثار تاریخی و تأسیسات رفاهی مناسب از دریا و سواحل بهره‌مند هستند که در همین زمینه شهرستان تنکابن با توجه به امکانات و توانمندی‌های بسیار زیاد خود در جهت جذب گردشگر که بخش بسیار زیادی از آن را مدیون جاذبه‌های طبیعی و محیطی است هر ساله میزبان تعداد کثیری از گردشگرانی است که برای استفاده از امکانات و جاذبه‌های آن اعم از ساحل زیبای دریا و جنگل‌های بسیار روح‌نواز به این منطقه می‌آیند می‌باشد. این شهرستان در غرب استان مازندران و مابین دو شهرستان چالوس و رامسر واقع شده و به‌همراه این دو شهرستان از بزرگ‌ترین قطب‌های گردشگری در استان مازندران و کشور ایران محسوب می‌شود. این پژوهش به‌دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش اساسی است که با وجود تعداد زیاد گردشگرانی که هر ساله به این شهرستان می‌آیند، گردشگری چه نقشی در توسعه پایدار شهر تنکابن دارد؟ و مهم‌ترین موانع و محدودیت‌های فراروی توسعه پایدار گردشگری در شهر تنکابن کدام است؟

ادبیات موضوع

از نظر مفهوم جهانگردی یا گردشگری فعالیتی انسانی است و در برگیرنده سفر از مبدأ به مقصد است که به منظور تفریح یا تجارت صورت می‌گیرد این مفهوم، تبادل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را نیز شامل می‌گردد این عناصر ارتباط تنگاتنگ با یکدیگر دارند (Gun, 1994: 85-101). از نظر فرانسوا آش

آرامش و زیبایی طبیعت، بدان سمت شکل می‌گیرد (علیزاده، ۱۳۸۲: ۵۵).

اهمیت گردشگری شهری در شهرهای کشورهای پیشرفته به‌حدی است که شهرداران در ایجاد زیرساخت‌ها و جاذبه‌های جدید گردشگری و معرفی شهر خود با یکدیگر رقابت می‌کنند. مسئولان شهرهای گردشگری مثل پاریس، پکن و مادرید، سعی می‌کنند با رشد صنعت گردشگری به توسعه شهر خود کمک کنند. در ایتالیا رقابت سنگینی بین شهرداران شهرهای مختلف وجود دارد و برای آژانس‌های گردشگری به‌طور جدی، خدمات خود را تبلیغ می‌کنند (دیناری، ۱۳۸۴: ۱۶). امروزه فعالیت‌های گردشگری به عنوان بخش چهارم فعالیت‌های انسان پس از کشاورزی، صنعت و خدمات محسوب می‌شود و کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند در سال ۲۰۲۰ میلادی به‌عنوان سودآورترین صنعت جهان درآید، به‌طوری که از آن به‌عنوان صادرات نامرئی نام می‌برند (نجفی‌کانی، ۱۳۸۸: ۲). در واقع گردشگری پایدار حاصل تلاش در دستیابی به توسعه پایدار در تمامی زمینه‌هاست (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۳). اهمیت گردشگری به‌عنوان وسیله‌ای برای توسعه اجتماعی و اقتصاددایست که توسط جامعه بین‌المللی از طریق طرح‌های متعدده تصویب رسید. وابستگی سنگین خود را از میراث طبیعیو تنوع زیست‌بوم خود رابه‌عنوان یک ابزار استراتژیکی ایجاد کرده است یک تغییر در ذهن مجموعه‌ای از جامعه که به دنبال حفاظت از محیط زیست به‌عنوان یک عنصر ضروری برای ترویج مقاصد گردشگری است (World Tourism Organization: 2014). با توجه به این‌که توسعه پایدار به‌عنوان جریانی متداوم در تغییرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیطی برای افزایش رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع تعریف می‌شود و پویایی چند بُعدی است که به‌گونه‌ای پایدار درصدد وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است؛ بنابراین باید توسعه گردشگری را، زمانی پایدار بنامیم که مخرب نبوده و امکان حفظ منابع آب و خاک، منابع ژنتیکی، گیاهی و جانوری را برای آیندگان

برای نواحی ساحلی به‌همراه داشته است ولی گسترش بی‌رویه آن منجر به پیامدهای منفی زیست‌محیطی نیز شده است. به‌طور نمونه گردشگری بدون برنامه‌ریزی از طریق فاضلاب‌های ناشی از توسعه فعالیت‌های گردشگری منجر به تخریب زیستگاه‌های دریایی نزدیک ساحل شده است و یا قایق‌رانی به‌عنوان یکی از فعالیت‌های اصلی گردشگری ساحلی، زیستگاه‌های دریایی را که گنجینه تنوع زیستی را حمایت می‌کنند، تحت تأثیر قرار داده است؛ همچنین تخلیه مقادیر عظیمی از رسوبات ناشی از ساخت‌وساز پروژه‌های توسعه گردشگری ساحلی و فعالیت‌های وابسته و جمع‌آوری مرجان‌ها و سایر نمونه‌های دریایی با اهداف تجاری را می‌توان از دیگر اثرات زیان‌بار دانست. این واقعیات آشکارا بیانگر آن است که تعادل بین گردشگری و محیط زیست بسیار حساس بوده و حفظ این تعادل از طریق برنامه‌ریزی مناسب و مدیریت پایدار گردشگری در نواحی ساحلی ضروری است (پوروخشوری، ۱۳۸۰: ۳). به طوری که در همین زمینه، منابع گردشگری طبیعی از سه بخش عمده تشکیل شده است:

بخش اول: عناصر اولیه گردشگری که در واقع عوامل اصلی جذب گردشگر به‌شمار می‌آید و شامل مکان‌های قابل بازدید مانند جنگل‌ها، دریاها، رودخانه‌ها، حیات وحش، غارها، آبشارها و غیره و مکان‌هایی که برای فعالیت گردشگری ساخته شده‌اند مانند موزه‌های طبیعی، گالری‌های هنری، تئاتر و غیره می‌شوند.

بخش دوم: عناصر ثانویه گردشگری شامل تأسیسات اقامتی، فروشگاه‌ها، نمایشگاه‌ها و غیره است.

بخش سوم: عناصر دیگری هستند که راهنمایی و خدمات گردشگری را انجام می‌دهند مانند اداره راهنمایی گردشگری، بنگاه‌های تور گردانی و مسافرت و غیره (بیرانوند، ۱۳۸۷: ۲۸).

مناطق ساحلی به‌خصوص سواحل ماسه‌ای به‌دلیل این‌که حدفاصل بین انبوهی از آب و خشکی می‌باشد، دارای اهمیت ویژه‌ای است، به‌پیوست این اهمیت، این ناحیه به‌طور ذاتی برای انسانها جاذب دارای پتانسیل لازم جهت اجتماع گردشگران را دارد. در واقع گردشگری ساحلی

گردشگری یک فعالیت اقتصادی است که می‌توان گفت میراث فرهنگی و طبیعی کشور ما را خرید و فروش می‌کند (بونو فیس، ۱۳۸۰: ۱۷). مقوله توریسم را از آن رو «صنعت توریسم»^۱، می‌نامند که در راستای ایجاد آن می‌باید صنایعی متحول شده و به‌کار افتند که مستقیماً با گردشگران در ارتباط باشند نظیر: انواع زیرساخت‌ها، صنایع ساختمان، انواع شبکه ارتباطی و صنایع حمل و نقل و تجهیزات پزشکی و درمانی و غیره، در واقع توریسم بیشتر به‌عنوان یک سیستم تولیدی مطرح می‌شود، سیستمی که برای راه‌اندازی تولید آن، باید صنایع عمده‌ای ایجاد شوند (حیدری و حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۲: ۶۱).

گردشگری امروزه در بسیاری از مناطق توانسته است تحولات زیادی در بنیان‌های اجتماعی و اقتصادی جوامع شهری پدید آورد (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۹). به‌طوری که شهرها و گردشگری روابط مکملی دارند؛ چرا که تمامی انواع گردشگری به نوعی به کانون‌ها و خدمات شهری نیازمند هستند. بنابراین، هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری باید به توانمندی شهرها در ارائه خدمات مستقیم و غیرمستقیم توجه داشته باشند. شهرنشینی اغلب به دلیل افزایش درآمد، ازدیاد نسبی اوقات فراغت و سهولت دسترسی و ارتباطات، گسترش فعالیت‌های گردشگری را سبب شده است (تولایی، ۱۳۷۳: ۳۳)؛ بنابراین، توسعه گردشگری در شهر باید تقویت‌کننده مواردی همچون؛ بهبود نشاط و شادابی جامعه میزبان، ایجاد اشتغال پایدار، تقسیم عادلانه سود حاصل بین شهروندان شهر، عدم تخریب و تهدید محیط زیست شهر، برهم زدن آرامش و امنیت شهر و عدم تهدید فرهنگ و سنن ارزشمند شهر باشد (شه‌بایان، ۱۳۹۰: ۱۲۸-۱۲۷).

در بین شهرهای مختلف، شهرهای ساحلی از امکانات و ظرفیت‌های مناسبی برای توسعه گردشگری دارند. گردشگری ساحلی به‌عنوان یکی از سریع‌ترین نواحی در حال رشد گردشگری به‌شمار می‌آید. بر این اساس گرچه رشد گردشگری ساحلی فواید زیادی را

1. Tourism industry

حال توسعه در این است که در کشورهای درحال توسعه این آثار با آثار برنامه‌های شهری منسوخ شده و غیر منعطف شهرسازی نیز همراه می‌شود در صورتی که در کشورهای توسعه یافته این‌طور نیست (شمس و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۵). برای مثال در ایران بین شهرهای ساحلی و غیرساحلی در تهیه برنامه‌ی توسعه تفاوتی وجود ندارد و برنامه‌های شهرسازی برای تمام شهرها از یک قواعد پیروی می‌کنند. در صورتی که بکارگیری الگوی طرح جامع - تفصیلی در یک ناحیه ساحلی مانند سواحل دریای خزر باعث گردیده است که کاربری‌ها، بدون تناسب با نیازهای منطقه تعیین شود و اراضی قطعه قطعه شده و به ویلاهای تک‌واحدی یا مجموعه‌های مسکونی برای اوقات فراغت قشری از افراد جامعه، به جای تخصیص این اراضی به اقامتگاه‌های گردشگری و مجموعه‌های تفریحی برای استفاده عموم اختصاص یابد که این روند موجب تخریب شدید نوار ساحلی از دهه ۱۳۵۰ تا به امروز گردیده است.

رشد گسترش جمعیت در مناطق مختلف شهری، بسط و گسترش مناطق آن‌را در فضای جغرافیایی ضروری می‌سازد (شمس و ملایری، ۱۳۸۸: ۷۶). این گسترش در نواحی ساحلی به دلیل محیط شکننده‌ای که دارند دارای اهمیت بسزایی می‌باشد. علاوه بر توسعه سرزمینی الگوی توزیع جمعیت در مناطق ساحلی نیز حائز اهمیت زیادی است؛ زیرا در کشورهای در حال توسعه این الگو نیز نشان از عدم تعادل در شبکه استقرار جمعیت و بهره‌وری از امکانات و منابع سرزمینی را دارد (شمس، ۱۳۸۵: ۱۱۶).

پیشینه تحقیق

به علت صرفه‌جویی در حجم و وضوح بیشتر، برخی از تحقیقاتی که در سال‌های اخیر در ارتباط با توسعه پایدار و گردشگری انجام گرفته است در جدول زیر آمده است.

از مهم‌ترین زیربخش‌های طبیعت‌گردی به‌عنوان یک منبع جهت ارزش افزوده و درآمد ویژه برای شهرهای ساحلی مورد توجه قرار گرفته است. امروزه در کنار انواع گردشگری، اکوتوریسم با تأکید بر سواحل اهمیت فراوانی یافته است؛ اما نکته‌ای که نباید فراموش شود این است که "اکولوژی محیط‌زیست ساحلی خیلی حساس و آسیب‌پذیر بوده و فشار ناشی از فعالیت‌های توریستی می‌تواند تعادل اکولوژیکی محیط را برهم زند (سیدی، ۱۳۹۳: ۲۸).

در خصوص مبانی نظری گردشگری ساحلی شهری، دو راهبرد تأثیرگذار وجود دارد:

- گردشگری ساحلی به‌عنوان راهبردی برای توسعه شهری: در این رویکرد گردشگری ساحلی موتور توسعه معرفی شد. دلایل این امر؛ الف) منبع شغل و درآمد است. ب) زنجیره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی را به وجود می‌آورد. ج) از منابع محیطی موجود در شهرهای ساحلی بهره‌برداری می‌کنند. د) گردشگری شهری تقاضا برای صنایع دستی، هنرهای سنتی و فعالیت‌هایی را که نیاز به نیروی کار بیشتری دارند بالا می‌برد.
- گردشگری ساحلی ابزاری برای توسعه‌ی پایدار و حفاظت از منابع طبیعی: در این رویکرد رابطه سه‌گانه میان جامعه‌ی میزبان، سرزمین آن، جامعه میهمان و صنعت گردشگری را برقرار می‌سازد. گردشگری ساحلی می‌تواند سهمی در متنوع‌سازی اقتصادی توسعه پایدار داشته و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه مناطق توسعه نیافته گردد. ابعاد گردشگری پایدار ابتدا از بُعد اقتصادی منجر به ایجاد فرصت‌های پایدار درآمدی برای اجتماعات محلی می‌گردد، سپس از بُعد اکولوژیکی، در جهت حفاظت محیط‌زیست حرکت می‌کند و همین‌طور به ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مربوط می‌شود (ویسی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳).

اما تفاوت اثرات منفی حاصل از فزونی جمعیت سواحل در کشورهای توسعه یافته با کشورهای در

جدول ۱: نتایج برخی مطالعات و تحقیقات انجام شده با رویکرد گردشگری و توسعه پایدار

پدید آورنده	عنوان پژوهش	خلاصه نتایج
لطفیو باباخانزاده (۱۳۹۳)	بررسی اثر گردشگری پایدار شهری بر ساکنان شهر، مطالعه موردی: شهر جوانرود کرمانشاه	توسعه اقتصادی هرچند باعث رونق اقتصادی و ایجاد فرصت‌های شغلی شده اما مشکلات محیطی را هم به همراه داشته است.
کریمی (۱۳۹۱)	سنجش پایداری گردشگری از نگاه جامعه محلی در شهر نیاسر	منافع جامعه میزبان در روند اجرای توسعه گردشگری پایدار شهر نیاسر لحاظ نشده و تاکنون این صنعت منافع پایداری از توسعه گردشگری برای ساکنان محلی به ارمغان نداشته است.
قدمی و همکاران (۱۳۹۱)	ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری در دهستان تمشکل شهرستان تنکابن	فرآیند توسعه گردشگری با تخریب منابع، نارضایتی جامعه گردشگران و نگرش منفی ساکنان محلی از اصول و معیارهای توسعه پایدار گردشگری فاصله زیادی دارد و از الگویی ناپایدار استفاده می‌کند.
ویسی و همکاران (۱۳۹۱)	راهکارهای توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی مطالعه موردی شهر نور	با شناسایی قوت‌ها و تهدیدها در ابعاد مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی می‌توان امکان دسترسی به توسعه پایدار گردشگری را فراهم نمود.
سراسکانرود و همکاران (۱۳۹۰)	سنجش تأثیرات گسترش گردشگری بر ابعاد توسعه پایدار مطالعه موردی شهرستان هشتروند	علی‌رغم اثرات عموماً مثبت اقتصادی در برخی از جنبه‌های اجتماعی و اغلب جنبه‌های زیست-محیطی پیامدهای منفی بوده که به اشکال گوناگون به ناپایداری شهری منطقه‌ای کمک می‌کند.
پوپسکو و کوربوس ^۱ (۲۰۱۰)	نقش گردشگری در توسعه منطقه براسو	گردشگری بر ابعاد توسعه منطقه براسو اثر مثبت داشته است
سامات و هارون ^۲ (۲۰۱۳)	چالش‌ها در اطمینان توسعه گردشگری پایدار در جزیره لنکاوی	بخش گردشگری به‌طور قابل توجهی به اقتصاد و توسعه اجتماعی-اقتصادی در جزیره لنکاوی کمک کرد. در همان زمان، این فعالیت عواقب منفی برای محیط زیست به ارمغان آورد.
جانگ هسیه و فارکانگ ^۳ (۲۰۱۳)	تجزیه و تحلیل ارتباط اثرات زیست محیطی صنعت گردشگری	صنعت گردشگری اثرات مخرب زیست محیطی بیشتری از سایر بخش‌های خدماتی به‌غیر از زباله‌های صنعتی خطرناک، دارد. همچنین اثرات مخرب آلودگی هوای بخش گردشگری بالاتر از بخش‌های خدماتی دیگر است.

مأخذ: نویسنندگان: ۱۳۹۳

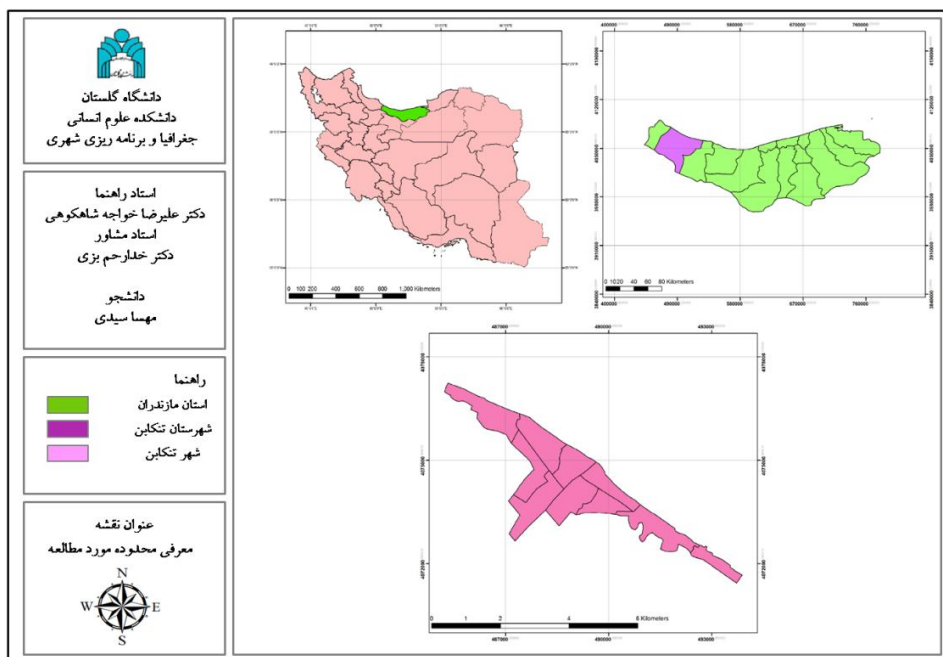
1. Popesc & Corbos
2. Harun & Samat
3. Jung Hsieh & Far kung

روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش در تحقیق حاضر، توصیفی-تحلیلی است و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه می‌باشد؛ همچنین جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل سرپرستان خانوار ساکن در شهر تنکابن است که تعداد نمونه‌ها با استفاده از فرمول کوکران ۳۲۳ نفر از سرپرستان خانوار شهر تنکابن بدست آمده است که نمونه‌ها بصورت تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. به‌منظور سنجش موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهر ساحلی تنکابن، با استفاده از مدل تحلیل عاملی، ۳۸ متغیر در قالب چهار بُعد توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی) مورد آزمون قرار گرفتند. پردازش و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از برنامه نرم‌افزاری SPSS در قالب روش آماری تحلیل عاملی انجام شده است.

محدوده مورد مطالعه

شهر تنکابن در استان مازندران و در مختصات جغرافیایی ۵۱ درجه و ۱۰ دقیقه شرقی و ۳۶ درجه و ۷۰ دقیقه شمالی واقع است. بر اساس سرشماری سال ۹۰ جمعیت این شهر برابر با ۴۵۳۳۸ نفر می‌باشد و از مساحتی بالغ بر ۱۰٫۱ کیلومتر مربع برخوردار و در قسمت غربی استان مازندران واقع است. این شهر توریستی با جاذبه‌های وصف‌ناپذیر گردشگری از شمال به دریای خزر، از شرق به نشتارود و از جنوب به سلسله جبال البرز و از غرب به شهرستان رامسر منتهی می‌شود. این شهر یکی از شهرهای زیبا و توریستی استان مازندران است که در منطقه‌ای جلگه‌ای، در کنار ساحل دریای خزر واقع شده است (<http://fa.wikipedia.org>).

شکل ۱: موقعیت شهر تنکابن در استان مازندران و کشور
مأخذ: نگارندگان

تجزیه و تحلیل و یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی (ویژگی‌های فردی پاسخگویان): براساس یافته‌های میدانی، از مجموع ۳۲۳ نفر جامعه آماری ساکن در شهر توریستی تنکابن، تعداد ۲۹۳ نفر (معادل ۹۱ درصد) مرد و تعداد ۳۰ نفر (معادل ۹ درصد) زن می‌باشند. همچنین کمترین سن در بین پاسخگویان

۲۴ و بیشترین سن نیز ۷۴ سال می‌باشد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که از نظر سطح تحصیلات در شهر تنکابن، بیشترین فراوانی مربوط به گروه دیپلم و فوق دیپلم با تعداد ۱۴۶ نفر می‌باشد. از نظر وضعیت تأهل، ۹۰ درصد پاسخ‌گویان متأهل و ۹ درصد مجرد می‌باشند؛ همچنین نتایج یافته‌ها در خصوص وضعیت

محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی از مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی استفاده گردیده است. که بدین منظور تعداد ۳۸ سؤال در قالب طیف لیکرت و به صورت پنج گزینه‌ای (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) طراحی شده است که در ذیل به صورت جداگانه بررسی گردیده‌اند.

اشتغال نشان می‌دهد که بیشترین پاسخ‌دهندگان با تعداد ۱۵۹ نفر (معادل ۴۹ درصد) در وضعیت شغل آزاد و با تعداد ۱۳۵ نفر (معادل ۴۱ درصد) در وضعیت شغل کارمندی قرار دارند.

یافته‌های تحلیلی

در این پژوهش به منظور بررسی موانع و

جدول ۲: بررسی موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی

ردیف	موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری	ردیف	موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری
۱	بورس‌بازی و خرید و فروش بی‌رویه زمین و املاک	۲۰	آلودگی محیط زیست
۲	تورم و افزایش عمومی قیمت‌ها	۲۱	آلودگی آب‌های جاری
۳	فصلی بودن مشاغل گردشگری	۲۲	تخریب باغات، مزارع و پوشش گیاهی
۴	اختلاف فرهنگی بین گردشگر و جامعه میزبان	۲۳	تخریب منابع طبیعی در نتیجه توسعه ساخت وسازه‌های مربوط به گردشگری
۵	برهم خوردن تعادل بین جمعیت بومی و غیر بومی	۲۴	ساخت و سازهای غیراصولی در نوار ساحلی
۶	ناامنی و هرج و مرج ناشی از ورود گردشگر	۲۵	شیوع بیماری‌های مسری
۷	مهاجرت از روستاهای پیرامون به شهر	۲۶	سروصدا و آلودگی صوتی
۸	مصرف کننده بودن گردشگر	۲۷	حجم انبوه زباله در اطراف معابر و ساحل
۹	پوشش نامناسب گردشگران و تبعات منفی بر ساکنان	۲۸	هدایت فاضلاب‌های آلوده سکونتگاه‌های ساحلی به دریا و رودخانه
۱۰	گسترش تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی	۳۹	کاهش سطح اراضی قابل کشاورزی در پیرامون شهر
۱۱	به‌خطر افتادن غنا و اصالت فرهنگی جامعه	۳۰	تلاش برای تغییر کاربری اراضی شهر و افزایش سطح تراکم در ساخت و ساز
۱۲	رشد بیش از حد فصلی جمعیت	۳۱	رشد ناموزون شهر
۱۳	مزاحمت‌های ایجاد شده توسط گردشگران برای ساکنین	۳۲	افزایش ساخت و سازهای بی‌کیفیت
۱۴	از بین رفتن آرامش عمومی جامعه	۳۳	تغییر منفی چشم‌انداز شهری در اثر افزایش ساخت و ساز بی‌رویه
۱۵	ازدحام و شلوغی شهر در نتیجه توسعه بخش گردشگری	۳۴	توسعه پراکنده بافت شهری
۱۶	افزایش مصرف مشروبات الکلی	۳۵	تخریب بافت سنتی منطقه
۱۷	تجاوز به نوامیس و گردن‌کشی	۳۶	افزایش ترافیک سواره و پیاده
۱۸	افزایش سرقت و ناامنی	۳۷	فقدان برنامه اصولی، جامع و مطالعات پایه‌ای برای توسعه گردشگری
۱۹	از بین رفتن حریم خصوصی	۳۸	نبود کنترل محلی مناسب در هدایت توسعه بخش گردشگری

مأخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۳

سطح معناداری ۹۹ درصدی را نشان می‌دهند که این نتیجه حاکی از همبستگی کامل متغیرهای وارد شده برای تحلیل عاملی است.

همان‌طور که جدول شماره دو نشان می‌دهد، مقدار KMO موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی، برابر با (۰,۶۶۹) و

جدول ۳: مقدار ضریب KMO موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی

عنوان	KMO	Bart let test	Sig
موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی	۰,۶۶۹	۲۵۵۷,۹۷۰	۰,۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۳

در اطراف معابر و ساحل و اقتصادی-اجتماعی؛ فصلی بودن مشاغل گردشگری، رشد بیش از حد فصلی جمعیت، ازدحام و شلوغی شهر به ترتیب با ۱۱،۲۶ درصد و ۹،۶۳ درصد از واریانس مقدار ویژه تشکیل می‌دهند. عامل پنجم، تهدید بهداشتی است؛ شیوع امراض مسری که با ۹،۲۳ درصد از مقدار ویژه به‌عنوان عامل پنجم شناخته شده است. چالش اجتماعی- محیطی؛ مزاحمت‌های ایجاد شده توسط گردشگران برای ساکنین شهری، تجاوز به نوامیس و گردنکشی و آلودگی آب‌های جاری با ۷،۷۳ درصد از مقدار ویژه ششمین عامل و عامل تورم اقتصادی- کالبدی؛ تورم و افزایش عمومی قیمت‌ها و رشد ناموزون شهر با ۷،۵۱ درصد از مقدار ویژه هفتمین عامل محدودیت توسعه پایدار گردشگری در شهر تنکابن می‌باشد؛ همچنین مؤلفه‌های بررسی شده در مجموع ۷۵،۷۴ درصد از واریانس کل موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهر تنکابن مطالعه گردیده است و حدود ۲۴،۲۶ درصد باقیمانده مربوط به عواملی هستند که در این تحقیق بررسی نشده‌اند.

نتایج به‌دست آمده از جدول سه بیانگر آن است که، موانع و محدودیت‌های فراروی گردشگری پایدار در هفت عامل دسته‌بندی شده است. به‌طوری‌که تهدید محیطی- کالبدی؛ شامل آلودگی محیط‌زیست، تخریب منابع طبیعی در نتیجه توسعه ساخت‌وسازها، ساخت و سازهای غیراصولی در نواحی ساحلی، آلودگی صوتی، افزایش ساخت و سازهای بدون مجوز و بی‌کیفیت، تغییر منفی چشم‌انداز شهری در اثر افزایش ساخت و سازهای بی‌رویه، توسعه پراکنده بافت شهری، تخریب بافت سنتی منطقه و افزایش ترافیک سواره و پیاده، با مقدار ویژه ۵،۳۷ درصد و واریانس مقدار ویژه ۱۶،۱۲ درصد به‌عنوان مهم‌ترین مانع محسوب می‌گردد و بعد از آن تهدیدات فرهنگی؛ شامل اختلاف فرهنگی بین گردشگر و جامعه میزبان، افزایش مصرف مشروبات الکلی و ازبین رفتن حریم خصوصی با ۱۴،۲۶ درصد واریانس مقدار ویژه، به‌عنوان دومین عامل شناخته شده است؛ همچنین عامل سوم و چهارم را، موانع عمومی؛ بورس‌بازی و خرید و فروش بی‌رویه زمین و املاک، مصرف کننده بودن گردشگر، به‌خطر افتادن غنا و اصالت فرهنگی جامعه و حجم انبوه زباله

جدول ۴: نتایج بدست آمده از تحلیل عاملی موانع و محدودیت‌ها

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
تهدید محیطی- کالبدی	۵،۳۷	۱۶،۱۲	۱۶،۱۲
تهدیدات فرهنگی	۴،۶۷	۱۴،۲۶	۳۰،۳۸
موانع عمومی	۳،۵۲	۱۱،۲۶	۴۱،۶۴
موانع اقتصادی- اجتماعی	۲،۸۹	۹،۶۳	۵۱،۲۷
تهدیدات بهداشتی	۲،۸۱	۹،۲۳	۶۰،۵
چالش‌های اجتماعی- محیطی	۲،۵۶	۷،۷۳	۶۸،۲۳
تورم اقتصادی- کالبدی	۲،۴۸	۷،۵۱	۷۵،۷۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۳

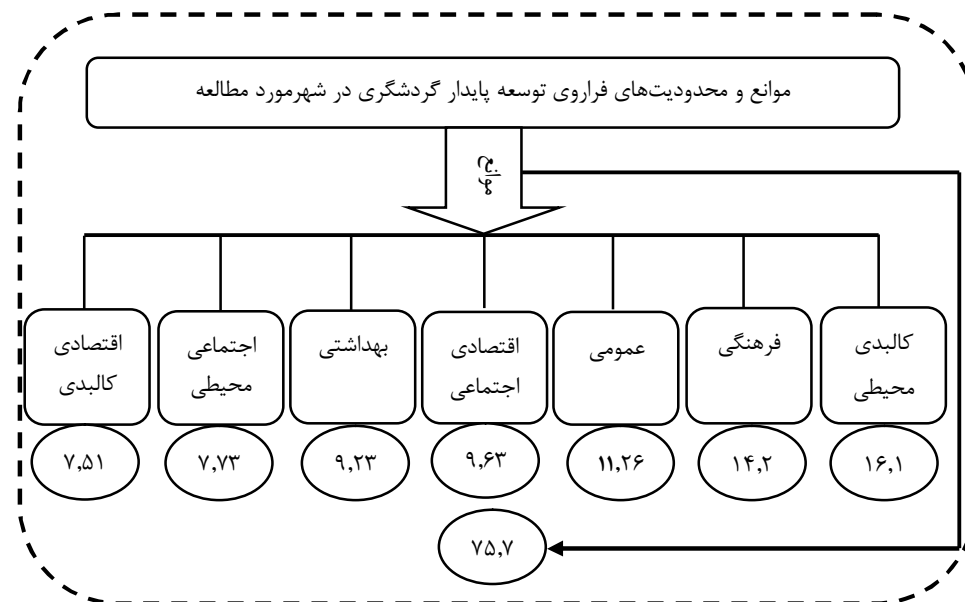
عامل‌ها به روش واریماکس و نام‌گذاری عامل‌ها، در نهایت از ۳۸ متغیر وارد شده به‌عنوان نقاط قوت یا فرصت و چالش در تحلیل عاملی اکتشافی، ۲۵ متغیر با بار عاملی بالای چهار درصد در عامل‌های مورد نظر طبق جدول چهار طبقه‌بندی شده‌اند.

همچنین نتایج جدول چهار، وضعیت قرارگیری مجموعه متغیرهای مرتبط با موضوع تحقیق یعنی بررسی نقش گردشگری در توسعه پایدار شهرهای ساحلی را نشان داده است. به‌طوری‌که با توجه به عوامل استخراج شده با فرض واقع شدن متغیرهای دارای بار عاملی بزرگتر از چهار درصد، پس از چرخش

جدول ۵: تعیین موانع و محدودیت‌های عمده به‌عنوان نقاط ضعف فراروی توسعه پایدار گردشگری در شهر تنکابن

بار عاملی	متغیرها	ابعاد	موانع و محدودیت‌ها
۰,۴۰۰	آلودگی محیط زیست	تهدید محیطی - کالبدی	
۰,۵۷۰	تخریب منابع طبیعی در نتیجه توسعه ساخت و سازها		
۰,۵۴۹	ساخت و سازهای غیراصولی در نوارساحلی		
۰,۶۱۸	سروصدا و آلودگی صوتی		
۰,۶۲۱	افزایش ساخت و سازهای بی‌کیفیت		
۰,۵۱۷	تغییر منفی چشم انداز شهری در اثر افزایش ساخت و ساز بی‌رویه		
۰,۴۲۸	توسعه پراکنده بافت شهری		
۰,۴۳۳	تخریب بافت سنتی منطقه		
۰,۵۹۱	افزایش ترافیک سواره و پیاده		
۰,۴۱۹	اختلاف فرهنگی بین گردشگر و جامعه میزبان	تهدیدات فرهنگی	
۰,۶۴۸	افزایش مصرف مشروبات الکلی	موانع عمومی	
۰,۵۹۹	از بین رفتن حریم خصوصی		
۰,۵۹۱	بورس‌بازی و خرید و فروش بی‌رویه زمین و املاک		
۰,۵۶۸	مصرف کننده بودن گردشگر	موانع اقتصادی - اجتماعی	
۰,۷۰۲	به‌خطر افتادن غنا و اصالت فرهنگی جامعه		
۰,۴۱۳	حجم انبوه زباله در اطراف معابر و ساحل		
۰,۶۷۶	فصلی بودن مشاغل گردشگری	تهدیدات بهداشتی	
۰,۷۰۹	رشد بیش از حد فصلی جمعیت		
۰,۵۱۹	ازدحام و شلوغی شهر در نتیجه توسعه بخش گردشگری		
۰,۷۷۵	شیوع بیماری‌های مسری	چالش‌های اجتماعی - محیطی	
۰,۴۳۵	مزاحمت‌های ایجاد شده توسط گردشگران برای ساکنین شهری		
۰,۶۸۵	تجاوز به نوامیس و گردن‌کشی		
۰,۶۰۲	آلودگی آب‌های جاری	تورم اقتصادی - کالبدی	
۰,۷۹۲	تورم و افزایش عمومی قیمت‌ها		
۰,۶۵۰	رشد ناموزون شهر		

مأخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۳

شکل ۴: نتایج مدل تحلیل عاملی موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در شهر ساحلی تنکابن

مأخذ: یافته‌های تحقیق: ۱۳۹۳

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای کاربردی

گردشگری از جمله فعالیت‌هایی است که با گسترش شهرنشینی و افزایش مشاغل صنعتی و اداری روندی رو به رشد دارد. پدیده‌ی گردشگری نیز همچون سایر پدیده‌های فضایی مرتبط بین فعالیت‌های انسانی و محیط جغرافیایی می‌تواند در ابعاد مختلف دارای پیامدهای مثبت یا منفی باشد؛ لذا در این پژوهش موانع و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری و تأثیر گسترش گردشگری در توسعه پایدار شهر تنکابن در چهاربعد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی با استفاده از مدل تحلیل عاملی، اندازه‌گیری و سنجش شد. بطوریکه نتایج نشان داد که توسعه گردشگری در شهر تنکابن از جنبه‌های متعددی بر توسعه پایدار این شهر اثرگذار است. براساس نتایج آزمون آماری تحلیل عاملی، این اثرات در هفت دسته شامل: تهدید محیطی - کالبدی، تهدیدات فرهنگی، موانع عمومی، موانع اقتصادی - اجتماعی، تهدیدات بهداشتی، چالش‌های اجتماعی - محیطی و تورم اقتصادی - کالبدی قرار گرفته است و در حدود ۷۵,۷۴ درصد از واریانس تأثیرات منفی گردشگری بر توسعه پایدار شهر تنکابن را تبیین نمودند که در میان آنها عامل تهدید کالبدی - محیطی با ۱۶,۱۲ درصد از مقدار ویژه به‌عنوان مهمترین مانع شناخته شده است، بعد از آن تهدیدات فرهنگی، موانع عمومی، موانع اقتصادی - اجتماعی، تهدیدات بهداشتی، چالش‌های اجتماعی - محیطی و تورم اقتصادی کالبدی به‌ترتیب با ۱۴,۲۶ درصد، ۱۱,۲۶ درصد، ۹,۶۳ درصد، ۹,۲۳ درصد، ۷,۷۳ درصد و ۷,۵۱ درصد واریانس مقدار ویژه عامل‌های دوم تا هفتم را تبیین می‌کنند؛ همچنین نتایج حاصل از چرخش عامل‌ها به روش واریماکس نشان می‌دهد که از ۳۸ متغیر وارد شده در تحلیل عاملی اکتشافی تنها ۲۵ متغیر که دارای بار عاملی بالای چهار درصد بوده باقی مانده‌اند و بصورت جدا در هفت عامل طبقه‌بندی شده‌اند. به طوری که تهدید زست محیطی: (آلودگی محیط زیست، تخریب منابع طبیعی در نتیجه توسعه‌ی ساخت و سازها، ساخت و سازهای غیر اصولی

در نواحی ساحلی، آلودگی صوتی، افزایش ساخت و سازهای بدون مجوز و بی کیفیت، تغییر منفی چشم انداز شهری در اثر افزایش ساخت و سازهای بی‌رویه، توسعه پراکندگی بافت شهری، تخریب بافت سنتی منطقه و افزایش ترافیک سواره و پیاده)، با مقدار ویژه (۵,۳۷) و درصد واریانس مقدار ویژه (۱۶,۱۲) به عنوان مهم‌ترین مانع محسوب می‌گردد.

طبق نتایج موانع محیطی - کالبدی مهم‌ترین و اصلی‌ترین مانع در راستای پایداری توسعه گردشگری در شهر تنکابن می‌باشد که تحقیق حاضر با تحقیقات سراسرکانرود و همکاران (۱۳۹۰)، قدمی و همکاران (۱۳۹۱)، لطفی و همکار (۱۳۹۳)، سامات و هارون (۲۰۱۳) و جانگ هسیه و فارکانگ (۲۰۱۳)، که بر تبعات منفی گردشگری بر منابع طبیعی اذعان داشته‌اند و بعد محیطی و کالبدی توسعه پایدار را در روند توسعه گردشگری آسیب‌پذیر خوانده‌اند، همسو می‌باشد. بر این اساس می‌توان اذعان داشت که در راستای کاهش موانع فراروی توسعه پایدار گردشگری و نقش روند توسعه بر توسعه پایدار شهر، توجه به نکات زیر امری مهم و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد:

- بهره‌گیری از توان تشکیلاتی، قوانین و مقررات، با هدف کاهش مخاطرات و آلودگی‌های اکولوژیکی و زیست‌محیطی در مناطق تفریحی و سطح شهر،
- راه‌اندازی واحدهای گشت کنترل امنیت بهداشتی جهت نظارت و کنترل بر کار واحدهای جمع‌آوری زباله و رعایت بهداشت عمومی در سطح شهر و مراکز تفریحی،
- برقراری امنیت بهداشتی و اجتماعی در مناطق تفریحی و گردشگری شهر،
- نظارت فعال و پی‌گیر بر فعالیت‌های خرید و فروش کالاها و خدمات مورد نیاز. شهروندان و گردشگران در راستای کنترل سطح قیمت‌ها و کیفیت کالا و خدمات مورد نیاز،
- جلوگیری از توسعه افقی در حوزه‌ها و نواحی شهری به منظور بالا بردن توان کنترلی مسئولان شهری در جلوگیری از تغییر کاربری و تخریب زمین‌های کشاورزی از طریق ساماندهی

ساحلی، نمونه موردی: شهر نور، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۷.

۱۲. شمس، مجید و پریسا حجتی ملایری. ۱۳۸۸. توسعه فیزیکی و تأثیر آن بر تغییرات کاربری اراضی شهر ملایر، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۷.

۱۳. شمس، مجید. ۱۳۸۵. نقش شهرهای میانی در توسعه فضایی استان همدان با نگرشی بر شهر ملایر، فصلنامه چشم انداز جغرافیایی، شماره ۲.

۱۴. علیزاده، کتابون. ۱۳۸۲. اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست محیطی، مورد مطالعه: بخش طرقله در شهر مشهد، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۴، تهران.

۱۵. عنابستانی، علی‌اکبر؛ یوسف علی زیاری و زهرا عنابستانی. ۱۳۹۲. بررسی آثار شرکت گردشگری پدیده بر توسعه‌ی شهری در شاندیز، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال دوم، شماره ۵.

۱۶. قدمی، مصطفی و ناصر علیقلی‌زاده فیروزجایی. ۱۳۹۱. ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری، نمونه مورد مطالعه: دهستان تمشکل، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۷، شماره اول، شماره پیاپی ۱۰۴.

۱۷. کرمی، مهرداد. ۱۳۹۱. سنجش پایداری گردشگری از دیدگاه ساکنین جامعه محلی، مطالعه موردی: شهر نیاسر، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال دوازدهم، شماره ۲۵.

۱۸. لطفی، صدیقه و ادریس باباخانزاده. ۱۳۹۳. بررسی اثر گردشگری پایدار شهری بر ساکنان شهر، مطالعه موردی: شهر جوانرود کرمانشاه، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال سوم، شماره ۹.

۱۹. محسنی، رضاعلی. ۱۳۸۸. گردشگری پایدار در ایران: کارکردها، چالش‌ها و راهکارها، مجله علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی، سال نهم، شماره ۲۸.

۲۰. نجفی‌کانی، علی‌اکبر. ۱۳۸۸. نقش اکوتوریسم در توسعه اقتصادی ساحل دریای کاسپین، مطالعه موردی: استان مازندران، پنجمین سمینار بین‌المللی توریسم، آتن.

۲۱. ویسی، رضا، اکبر لرستانی، مریم بیرانوندزاده و شکراله زارعی. ۱۳۹۱. راهکارهای توسعه پایدار گردشگری در شهرهای ساحلی، مطالعه موردی: شهر نوشهر، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین.

22. Gun, Clare A. 1994. Tourism Planning, Basics, concepts: third Edition toylor & Francis, pp85-101.

فعالیت‌های اقتصادی- اجتماعی در حوزه‌ها و محلات مختلف شهر.

منابع

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی؛ منیر یاری و برزو سبزی. ۱۳۹۱. تحلیلی بر برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری در استان لرستان با بهره‌گیری از مدل استراتژیک SWOT، مجله آمایش سرزمین. سال چهارم، شماره ۶.
۲. بونی‌فیس، پرسیلا. ۱۳۸۰. مدیریت گردشگری فرهنگی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی. تهران.
۳. بیرانوند، اسماعیل. ۱۳۸۷. تحلیل فضایی جاذبه‌های گردشگری شهرستان خرم‌آباد، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، اساتید راهنما دکتر هدایت‌الله نوری و دکتر حسن بیک‌محمدی.
۴. پوروخشوری، سیده زهرا. ۱۳۸۰. راه‌کارهای توسعه بهینه زیست‌محیطی در گردشگری ساحلی، انتشارات سازمان محیط‌زیست.
۵. تولایی، سیمین. ۱۳۷۳. شهر و پیامدهای زیست‌محیطی آن، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۳.
۶. حیدری، رحیم و کریم حسین‌زاده دلیر. ۱۳۸۲. جستاری پیرامون ارزیابی صنعت توریسم در ایران، نشریه دانشده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز، شماره ۳، سال نهم.
۷. دیناری، احمد. ۱۳۸۴. گردشگری شهری در ایران و جهان، انتشارات الیاس، چاپ اول.
۸. سراسرکانرود، محمداکبر؛ محسن رحیمی و فاضل محمدی. ۱۳۹۰. سنجش تأثیرات گسترش گردشگری بر ابعاد توسعه پایدار، مطالعه موردی: شهرستان هشتروند، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال اول، شماره ۳.
۹. سیدی، مهسا. ۱۳۹۳. بررسی نقش گردشگری در توسعه پایدار شهرهای ساحلی، مطالعه موردی: شهر تنکابن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری استاد راهنما: علی‌رضا خواجه‌شاهکوهی، دانشگاه گلستان.
۱۰. شه‌بایان، پویان. ۱۳۹۰. بررسی نقش و اثرات گردشگری شهری در توسعه پایدار شهر؛ با تأکید بر ادراک ساکنان، نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، دوره ۴، شماره ۷.
۱۱. شمس، مجید؛ اسداله دیوسالار و علی شیخ‌اعظمی. ۱۳۹۰. نقش رویکرد اکولوژی در توسعه پایدار شهرهای

26. Samat, N. and Harun, N. 2013. Urban Development Pressure: Challenges in Ensuring Sustainable Tourism Development in Langkawi Island, PSU-USM International Conference on Humanities and Social Sciences, Procedia- Social and Behavioral Sciences, 91:385– 394.
27. Jung Hsieh, H. and Far Kung, Sh. 2013. The linkage analysis of environmental impact of tourism Industry, The 3rd International Conference on Sustainable Future for Human Security SUSTAIN 2012. Procedia Environmental Sciences, 17: 658–665.
23. World Tourism Organization (UNWTO). 2014. A Specialized Agency of the United Nations, International Forum on Sustainable Development of Tourism and Innovation Cartagena de Indias, Colombia, 24 June.
24. Butler, R.W. 2000. Ecotourism-Has it Achieved Maturity or Has the Bubble Burst, Keynote Adress, Pacific Rim Tourism, Rotorua, Zealand.
25. Popescu R.I. and Corbos R.A. 2010. The role of urban tourism in the strategically development of Brasov area. Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, 7: 69-85.